

III. NEKROLOGI

TADEUSZ SZCZURKIEWICZ (1895-1984)

W dniu 6 grudnia 1984 r. zmarł — w pięćdziesiątym roku życia — nestor poznańskich socjologów, prof. Tadeusz Szczurkiewicz. Jego związki z Uniwersytetem Poznańskim, z poznańskim środowiskiem naukowym, trwały prawie 65 lat!

Tadeusz Szczurkiewicz był ostatnim żyjącym świadkiem powstawania katedry socjologii na utworzonym po I wojnie światowej Uniwersytecie Poznańskim. Pomagał Florianowi Znanieckiemu przy organizowaniu Instytutu Socjologicznego, później Polskiego Instytutu Socjologicznego w Poznaniu, oraz przeprowadzeniu pierwszego w Polsce konkursu pamiątkarskiego na „życiorys własny pracownika fizycznego”. T. Szczurkiewicz był pierwszym studentem, który pod wpływem sugestii Znanieckiego wyraził — w maju 1920 r. — gotowość przeniesienia się ze studiów filozoficzno-polonistycznych na studia socjologiczne; te ostatnie rozpoczęły się w następnym roku akademickim. Tadeusza Szczurkiewicza zatem należy uznać za współtwórcę sześćdziesięcioletniej historii poznańskiej (zarazem i polskiej) socjologii uniwersyteckiej.

T. Szczurkiewicz urodził się 20 XI 1895 r. w Pilźnie koło Tarnowa jako syn inżyniera dróg i mostów Władysława i Marii z Grohmannów. Ukończył z odznaczeniem gimnazjum klasyczne w Gorlicach (czerwiec 1914 r.). Studiował filozofię i polonistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim (1919 r.), następnie filozofię, polonistykę i etnografię oraz — od stycznia 1921 r. — socjologię na Uniwersytecie Poznańskim. Od 1 I 1921 r. był bibliotekarzem w Katedrze Socjologii i Filozofii Kultury UP; odtąd należał do najbliższych współpracowników Floriana Znanieckiego. W 1921 r. współorganizował Koło Socjologiczne i został jego pierwszym prezesem, w tym samym roku został powołany przez Znanieckiego na asystenta i sekretarza nowo utworzonego Instytutu Socjologicznego w Poznaniu (pełnił te funkcje do 1927 r.). W latach 1929-1936 był sekretarzem Rady Naukowej Polskiego Instytutu Socjologicznego w Poznaniu, w latach 1937-1939 wicedyrektorem tegoż Instytutu.

Tytuł doktora filozofii (z zakresu socjologii jako przedmiotu głównego) otrzymał T. Szczurkiewicz w październiku 1931 r. na podstawie pracy pt. *Sugestia społeczna*. W 1938 r. opublikował zbiór studiów pt. *Rasa, środowisko, rodzina* i na tej podstawie habilitował się w czerwcu 1939 r.; w dwa miesiące później — tuż przed wybuchem II wojny światowej — uzyskał tytuł docenta UP. W latach

1929 - 1939 był profesorem stałym socjologii i psychologii w Wyższym Katolickim Studium Społecznym w Poznaniu; wykładał tam psychologię ogólną, historię socjologii, socjologię ogólną, psychologię i socjologię dziecka i młodzieży, socjologie miasta i wsi. W latach 1931 -1939 prowadził wykłady zleczone (3 godziny tygodniowo) z prawem egzaminowania z socjologii na Sekcji Ekonomicznej Wydziału Prawno-Ekonomicznego UP.

Lata okupacji Szczurkiewicz spędził w Warszawie, gdzie znalazł zatrudnienie najpierw w Ubezpieczalni Warszawskiej, następnie w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych. Od października 1942 r. kierował Sekcją Socjologii na Tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich. Od połowy 1943 r. do wybuchu powstania warszawskiego pełnił funkcję kierownika naukowego Instytutu Propagandy Polskiej. Zadaniem Szczurkiewicza w tym Instytucie było czytanie i udzielanie wskazówek w redagowaniu raportów o zbrodniach hitlerowskich dokonywanych na ziemiach polskich. Raporty te były następnie wysyłane na Zachód.

W październiku 1944 r. Szczurkiewicz zostaje wywieziony — wraz z żoną Aleksandrą — do obozu w Pruszkowie, następnie do kilku innych obozów (Łambinowice, Erfurt), w końcu zostaje przydzielony do pracy w fabryce w Kristianstadt (dziś Krzystkowice nad Bobrem), w której jest robotnikiem transportowym i podwórzowym. Uwolniony przez żołnierzy Armii Czerwonej, mieszka przez kilka tygodni w Kolsku na Ziemiach Odzyskanych (dzisiejsze woj. zielonogórskie); tam uczestniczy w pionierskiej pracy nad zagospodarowaniem miejscowości.

W maju 1945 r. wrócił do Poznania. W latach 1945-1952 kierował Katedrą Socjologii UP, w latach 1949 -1950 Studium Nauki o Polsce i Świecie Współczesnym, w latach 1953 - 1957 Katedrą Filozofii i Myśli Społecznej na tymże uniwersytecie. W latach 1945 -1966 T. Szczurkiewicz współpracował z Uniwersytetem im. M. Kopernika w Toruniu: zorganizował tam Katedrę Socjologii na Wydziale Prawno-Ekonomicznym (działającą od listopada 1945 r.), a od listopada 1956 r. kierował Katedrą Filozofii i Myśli Społecznej na Wydziale Humanistycznym. Mieszkając w Poznaniu, dojeżdżał regularnie do Torunia. Po odejściu z UAM w 1957 r. zorganizował Katedrę Socjologii Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu (oraz bibliotekę socjologiczną i filozoficzną Katedry), którą kierował do 1966 r. Związki prof. Szczurkiewicza z tą ostatnią uczelnią miały swą dawniejszą tradycję: w latach akademickich 1947/48 i 1948/49 prowadził tam wykłady z socjologii (uczelnia nosiła wówczas nazwę Akademii Handlowej).

T. Szczurkiewicz został profesorem nadzwyczajnym w 1945 r., profesorem zwyczajnym — w 1963 r. W trzy lata później — w 1966 r. — przeszedł na emeryturę. Prowadził jednak nadal zajęcia dydaktyczne — w zmniejszonym wymiarze — i w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, i w UMK w Toruniu. W połowie lat 1970-tych, już po ukończeniu osiemdziesiątego roku życia, wykładał socjologię i egzaminował studentów w Instytucie Kulturoznawstwa UAM.

Mieszkał stale w Poznaniu w tzw. domu profesorskim przy ul. Libelta (nr 24). Stał obserwowal bacznie, mimo poważnej choroby, która w ostatnich latach uniemożliwiła Mu opuszczanie mieszkania, zmiany zachodzące w życiu społecznym i kulturalnym, śledził wydarzenia polityczne, interesował się sprawami miasta i kraju. Z okazji szczególnych uroczystości (inauguracji roku akademickiego, obchodów rocznicowych i in.) kierował do rektorów trzech wyższych uczelni, w których był zatrudniony, własnoręcznie napisane listy. Tych, którzy Go odwiedzali, zadziwiał do końca znakomitą pamięcią, przenikliwością umysłu, surowym — często zaprawionym ironią — krytycyzmem, rzadko spotykaną, wspaniałą wyobraźnią socjologiczną. Miał grono oddanych Mu uczniów i przyjaciół, należących do kilku — w tym i najmłodszej — generacji socjologów, którzy świadomi byli, że jest im dane obcować z Profesorem o najwyższych walorach intelektualnych,

a przy tym bardzo skromnym, w ciągu całego swojego długiego życia właściwie nie dbającym o wygody czy dostatki.

Tadeusz Szczurkiewicz zawsze ujawniał postępową, demokratyczną orientację polityczną. Jeszcze jako student UJ w 1919 r. działał w Sekcji Akademickiej Polskiej Partii Socjal-Demokratycznej w Krakowie. Od lipca 1945 r. był członkiem Stronnictwa Demokratycznego w Poznaniu. W 1947 r. przeszedł do Polskiej Partii Robotniczej. W grudniu 1948 r. był delegatem na Kongres Zjednoczeniowy w Warszawie. Od tego momentu należał do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Profesor Szczurkiewicz był wielokrotnie nagradzany i odznaczany. W pierwszych latach po II wojnie otrzymał nagrodę naukową miasta Poznania. Posiadał Honorową Odznakę m. Poznania, Medal X-lecia PRL, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Medal 100-lecia Polskiego Ruchu Robotniczego, Odznaczony był Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin Rada Państwa przyznała Mu Sztandar Pracy II klasy.

W długoletniej działalności uniwersyteckiej T. Szczurkiewicza na szczególne wyróżnienie zasługuje intensywna praca dydaktyczna. Wnikliwe i krytyczne przedstawianie różnych systemów i kierunków socjologicznych było podstawowym elementem prowadzonych przez Niego wykładów i seminariów, długo pamiętanych i wspominanych przez słuchaczy. Szczurkiewicz był pierwszym profesorem UP, który studentów zapoznał z nauką materializmu historycznego i dialektycznego. Z Katedry Socjologii UP kierowanej przez prof. Szczurkiewicza wyszła — bądź współpracowała z nią okresowo — kadra cenionych później naukowców (socjologów, filozofów, etnografów, historyków), publicystów, dziennikarzy, nauczycieli, działaczy kulturalnych, krytyków. Pod kierunkiem T. Szczurkiewicza, w Poznaniu i Toruniu, uzyskało magisterium z socjologii lub filozofii ponad 160 osób, doktorat — około 20 osób.

W rozwoju socjologii polskiej jako nauki Tadeusz Szczurkiewicz zajmuje zupełnie odrębne miejsce. Stworzył własny styl uprawiania tej dyscypliny, polegający na dostrzeganiu i analizowaniu filozoficznych konsekwencji tez socjologicznych. Zajmował się ontologia społeczną. Systematyzował i poddawał krytyce teoretyczno-metodologicznej zasadnicze kierunki myśli socjologicznej. Rozważał zagadnienia metody i języka socjologii. Opublikował kilkadziesiąt rozpraw w różnych czasopismach i obszerny, podstawowy dla socjologii polskiej zbiór studiów pt. *Studia socjologiczne* (PWN 1969, II wyd. 1970). Opracował siedem skryptów dla studentów socjologii i filozofii. Opublikował kilkadziesiąt recenzji, będących na ogół samodzielnymi rozprawkami krytycznymi.

Na osobne podkreślenie i przypomnienie zasługuje redakcyjna działalność prof. Szczurkiewicza. W okresie międzywojennym pełnił przez pewien czas funkcje kierownika wydawnictw Polskiego Instytutu Socjologicznego oraz sekretarza i redaktora odpowiedzialnego „Przeglądu Socjologicznego”. W latach 1925 -1939 współpracował ściśle z naszym czasopismem: był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”, a od 1 XI 1931 r. do wybuchu II wojny jednym z kierowników Działu Socjologicznego czasopisma. W okresie tym opublikował w RPEiS przeszło czterdzieści recenzji naukowych. W 1937 r. ogłosił na łamach naszego czasopisma znakomity, zawierający szereg po dziś dzień aktualnych spostrzeżeń i tez, artykuł pt. *Moda na socjologię*. Z okazji 80-lecia urodzin i 50-lecia związków prof. Szczurkiewicza z „Ruchem Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym”, redakcja czasopisma poświęciła Mu jeden z zeszytów (1976, z. 1). Tam Czytelnik znajdzie obszerne omówienie życia i twórczości Tadeusza Szczurkiewicza oraz bibliografię Jego Prac.

Andrzej Kwilecki